

ДОСТОЈЕВСКИ КАО ПРОРОК И АПОСТОЛ ПРАВОСЛАВНОГ РЕАЛИЗМА¹

Ја знам Достојевског као пророка, као апостола, као мученика, као песника, као философа. Многостраност његовог генија поражавала. Зар ја, незнатни Србин, да говорим о њему? Али он је наш колико и ваш; он припада свима, јер је свечовечански широк и дубок. Он је толико човек, толико свечовек, да је свима род: род Србима, род Бугарима, род Грцима, род Немцима, род свима људима на свима континентима. У њему има свакога од нас, те сваки може наћи себе у њему. Својом свечовечанском саосетљивошћу и љубављу он је свима свој. То и мени даје смелости да говорим о њему.

Ми људи живимо у свету двоструке реалности: физичке и духовне. Шта је то физичка реалност? — Материја. А шта је материја? Има данас физичара који тврде да материја, у ствари, не постоји; постоје само нематеријални прелектрони и фотони. А духовна реалност, шта је то? — Душа. А шта је душа? Нешто непосредно дато нашем бићу, нешто чему не знамо ни суштину ни облик. Сматрајући материју и душу за реалност, нисмо ли привиђења прогласили за реалност? Ма како хтели да се осведочимо о реалности материје и духа, наша људска мисао и наше људско осећање сведоче једно, само једно: и материја и дух изаткани су од нечег што личи на сенку и на сан: соніе есми непостоянное. А све оно што називамо стварима и бићима, од исте је материје од које и сан: вся сѣнь, вся сонъ. И овај наш земаљски свет реалношћу својом личи на сан који неко сања. А ми људи, део ток космичког сна, крећемо се у овом свету као сенке међу сенкама, као привиђења међу привиђењима, као утваре међу утварама.

Но мисао људска, чија је природа фантастичнија и од саме природе сна, неуморно пита: шта је то што материју чини реалношћу, а шта — што душу чини реалношћу? И материју и душу чини реалношћу само свемоћни Творац

¹ Говор, одржан у Руском научном институту у Београду на свечаној академији, посвећеној православљу, словенофилству и савремености.

свих реалности: Бог Логос. То је еванђелски одговор људској мисли, одговор који за њу значи истинску благовест. Све што постоји, утолико је реално уколико има у себи Логосне силе. Реалност у ствари и није ништа друго до логосност. Оно што природу чини природом, и човека човеком, и душу душом, и материју материјом, и небо небом, и земљу земљом, и живот животом, и биће бићем јесте — логосност.

„Логос постаде тело“. Ове три речи садрже целокупно еванђеље божанског и човечанског реализма. Тек оваплоћењем Бога Логоса људи су сазнали праву, непролазну, вечну реалност. До оваплоћења људи су заиста били привиђења. Од оваплоћења кроз све што је људско почиње да струји божанска реалност. И сваки је човек утолико истински реалан уколико сједини себе са оваплоћеним Богом Логосом. А то значи: уколико се учлани у тело Богочовека Христа које је Црква. Као тело Бога Логоса Црква је у ствари једина непрелазна реалност у овом пролазном свету.

Пророчки надахнуто и апостолски заносно Достојевски је осетио сву бескрајну важност оваплоћеног Бога Логоса за наш земаљски свет. То је прва и најглавнија реалност, и основ сваке трајне реалности. Достојевски изјављује: Извор живота, умирење човека и спасење свих људи од сумње, и услов — *sine qua non* — бића целог света садржи се у овим речима: „Логос постаде тело, и обитаваше међу нама пун благодати и истине, и ми видесмо славу Његову, славу као јединороднога од Оца“, — и у вери у ове речи¹. Све вредности неба и земље Достојевски налази у оваплоћеном Логосу, зато и вели: Све се састоји у томе да Логос заиста постаде тело. У томе лежи сва вера и сва утеха човечанства, утеха које се оно никада одрећи неће².

Поставши човек, Бог Логос је учинио остварљивим за људе божанске вредности, божанске идеале. Он је показао да људи могу живети Богом и остваривати у овом свету Божје мисли и жеље. Немогуће је, изјављује Достојевски, веровати да „Логос постаде тело“, тј. да идеал беше при-

¹ Material zum Roman „Die Dämonen“, стр. 523, herausgegeben von Möller von den Bruck: F. M. Dostojewski, Die Dämonen, zweiter Theil, München und Leipzig 1916.

² Тамо, стр. 535.

сутан телесно, а не веровати да је достижан за цело човечанство. Може ли човечанство истрајати без ове утехе? Али, Христос је зато и дошао, да би човечанство сазнало да се и земаљска природа, дух човечји, може заиста овде телесно јавити у таквом небеском сјају, а не само духовно, као идеал, да је то исто тако могуће као и природно. Ученици Христови, који ово просветљено Тело обожаваху, доказаше под највећим мукама каква је то срећа ово Овоплоћење у себи носити, савршенство овог Лика подражавати и у Његово Оваплоћење веровати. А други, који посматраху какву срећу ово оваплоћење даје чим човек почне стварно узимати удела у његовој красоти, дивљаху се, чуђаху се, и зажелеше најзад да и сами уживају то блаженство: постадоше хришћани и унапред се радоваху страдању. Све се овде састоји у томе да Логос постаде тело. У томе лежи сва вера и сва утеха човечанства, утеха које се оно никада неће одрећи¹.

За Достојевског Богочовек Христос је нешто веће и више и од Истине, и од Правде, и од Љубави, и од свега најузвишенијега што људи замислити могу. А када би се чак поставила дилема: Христос или Истина, — Достојевски би изабрао Христа, а одбацио Истину. Таква је његова вера; вера са којом се може такмичити само вера једнога апостола Павла. Таква вера сачињава његово В ђ р у ю. Ево његових речи о томе: „Покаткад ми Бог даје часове савршеног мира; у тим часовима ја волим и верујем да и мене воле; у тим часовима ја сам формулисао своје В ђ р у ю, у коме је све јасно и свето за мене. Ово В ђ р у ю је сасвим просто; ево њега: ја верујем да нема ничег дивнијег, дубљег, симпатичнијег, разумнијег, људскијег и савршенијег од Христа. Са суревњивом љубављу ја говорим себи да не само нема Њему слична, него да и не може бити. Шта више, ја изјављујем: када би ми неко могао доказати да је Христос ван истине, и када би истина збиља искључивала Христа, ја бих претпоставио да останем са Христом, а не са истином“².

Христос је Логос и Логика свега што постоји: Он даје смисао и животу, и свету, и човеку, и целокупној творевини.

¹ тамо, стр. 536.

² Letters of F. M. Dostoevsky, translated by E. C. Mayne (London), стр. 67.

Одбацимо ли Њега, одбацили смо оно на чему свет стоји и ради чега постоји. Свима који одбацују Христа Достојевски апостолски смело објављује: „Без Христа све одједном постаје одвратно и грешно. Покажите ми нешто боље од Христа! покажите ми ваше праведнике које ћете ставити место Христа“¹.

Појава Бога Логоса у личности Богочовека Христа јасно показује да је у овом свету Бог једина истинска реалност, а човек само утолико уколико оваплоти у себи Бога Логоса, уколико се ологоси. Својим радом и учењем, Богочовек непобитно показује и доказује да у овом свету стварно постоје две истинске реалности: Бог и човек. А између Бога и човека налазе се све остале реалности. Али се диференцирање реалности врши само у светлости највише реалности: Бога. Откид од те реалности сурвава мисао у псевдореалност, у противбиће, у небиће. Најпотпунија и најстрашнија псевдореалност јесте Сатана. Јер он претставља најоштрију откинутост и највећу удаљеност од Бога.

За нашег словенског пророка и апостола Достојевског, Бог је највећа реалност и најближа стварност. За његове хероје постоји једна главна мука: Бог. „Бог само и мучи“, то је њихова општа исповест. Ако Бога нема, онда је све — ђаволски хаос, и бесмислица, и глупост. Онда — свет на апсурдима почива.

Друга реалност, највећа после Бога, јесте човек, његова бесмртна душа, његова личност. Наш пророк многа богомудра пророштва своја свија око те реалности. Он прокује: „Без вере у своју душу и у њену бесмртност, живот је људски неприродан, немислив и неподношљив“.² Кад је Бог прва реалност, онда је бесмртност душе друга реалност. Бесмртност душе је логична и природна као и постојање Бога. Бесмртност душе је главни извор свих непролазних вредности људских. Шта више: „Идеја о бесмртности јесте сам живот, живи живот, његова завршна формула и главни извор истине и правилног сазнања за човечанство“.³ Без

¹ Дневникъ писателя, томъ XI, стр. 476. (Издание А. Ф. Маркса. 1894 г. С. — Петербургъ). Сви наводи су по овом издању Достојевских дела.

² Биографија и писма и замѣтки изъ записной книжки Ф. М. Достоевскаго (Спб. 1883 г.).

³ Дневникъ писателя, т. X, стр. 426.

бесмртности душе живот људски не би имао никаквог смисла и оправдања. Једино „из вере у бесмртност душе проистиче сав виши смисао и значај живота, проистиче жеља и воља за живот. Та вера је једини извор живота на земљи, здравља, здравих идеја и здравих закључака“¹.

Апостол бесмртности човекове душе не може да замисли човека без Бога. Човек постоји зато што постоји Бог. Да нема Бога, човек не би могао постојати. „Лична бесмртност и Бог су једна и иста — идентична идеја“², објављује Достојевски. „Ако Бога има, онда сам ја бесмртан“³, с правом тврди он. Зато је за њега највећа ствар на земљи: веровати у Богочовека Христа и у загробни живот⁴.

Целог живота свог Достојевски је пророковао о Богочовеку и о преображају човека помоћу Богочовека. Као пророк и видилац, он је и човеково зло и човеково добро свео на њихове праизворе: зло на ђавола, добро на Бога. Јер је главна одлика пророка: са гледишта вечности гледати свет и човека у свету, мислити мисао Божју о свету, објављивати Божји план о свету, радити дело Божје у свету.

Православни реализам није ништа друго до богочовечански реализам: благодатно и органско сједињавање Божјег и човечјег, небеског и земаљског. Аналого Богочовеку: свако осећање, од највећег до најмањег, свака мисао, од највеће до најмање, да се ологоси, обогочовечи, и тако обесмрти. А то се збива са човеком, када се упрквени и оцрквени, када постане жива ћелијаца у Богочовечанском организму Христовом: Цркви. Богочовечанске силе Христове непрекидно делају у организму Цркве, и све што је човеково испуњују божанском вечношћу и животношћу. Ено, примери тога су: старац Зосима, Аљоша, Кнез Мишкин, Макар и остали оствариоци православног богочовечанског реализма.

У новије доба Достојевски је највидовитији пророк и најречитији проповедник Лика Христовог. Лик Христов је једина Светлост за све таме у које може запасти род људски, једини излаз за све смрти, једина утеха за све муке, једини путоказ за све заблуде. „Ми на земљи заиста блудимо, вели

¹ тамо, 427.

² Letters of M. F. Dostoevsky, стр. 222.

³ Бѣсы, стр. 623.

⁴ Material zum Roman „Die Dämonen“, стр. 529.

Достојевски, и када пред нама не би било драгоценог Лика Христовог, ми бисмо се изгубили и заблудели сасвим, као људски род пред потоп¹. Савест људска, сама по себи, није непогрешиво мерило добра и зла, нити сигуран путовођ кроз живот. Достојевски пише: „Савест без Бога је ужас. Она може заблудети у крајњем неморалу. Човек мора непрестано стављати себи питање: јесу ли моја убеђења истинита? За њих постоји једна једина провера; та провера је Христос“². „Ако немамо ауторитет у вери и Христу, онда ћемо у свачему залутати. За мене је Христос морални образац и идеал“³.

У свету наших трагичних земаљских релативности Достојевски је богонадахнути пророк и апостол апсолутне Лепоте. „Лепота је идеал, вели он. Али идеали су се код нас као и у цивилизованој Европи давно поколебали. У свету постоји само једна једина појава од апсолутне лепоте: Христос. Та бескрајно дивна појава је, разуме се, бескрајно чудо. Цело Еванђеље св. Јована је испуњено овом мишљу: Јован види чудо Оваплоћења, видљиву појаву Лепота“⁴. „Лепота ће спасти свет“⁵, пророковао је Достојевски. Несумњиво, Апсолутна Лепота која је Христос, оваплоћени Бог Логос.

Чаробни Лик Христов је у Православљу све. „Погрузите се у Православље, препоручује Достојевски. То није само црквеност и обредност; то је живо осећање. У самој ствари, у њему је једино Лик Христов“⁶. Све што је православно зрачи тајанственом и благом светлошћу Лика Христовог. Апостол Лика Христовог објављује: „У свој својој чистости Лик се Христов сачувао у Православљу“⁷. А када даје схему вере он вели: „Схема вере: Православље садржи у себи Лик Исуса Христа“⁸.

¹ Братја Карамазовы, стр. 371.

² Биографија и писања... Ф. М. Достоевскога, стр. 371.

³ тамо.

⁴ Letters of F. M. Dostoevsky, стр. 195.

⁵ Идиотъ, стр. 412.

⁶ Дневникъ писателя, т. X, стр. 328.

⁷ тамо, стр. 384.

⁸ Изъ матеріаловъ къ „Бѣсамъ“ (Достоевскога), Л. Гроссманъ — Южноє Слово, Одесса, 8 окт. 1919.

Ја не познајем крају и садржајну дефиницију Православља од ове. Само пророк божанског надахнућа могао је сва еванђеља и сва предања Православља свести на Лик Христов. И из Њега извести све што треба земљи и небу, човеку и човечанству. Живећи Ликом Христовим, чувајући све његове вечне и раскошне дарове, Православље носи у себи решење свих личних и друштвених проблема. Достојевски тврди: све тајне личности, самоусавршавања, како довести себе до савршенства, дате су Православљем и његовом дисциплином: самоусавршавање¹. У тајни личности је тајна друштва. Ко реши проблем личности, решио је и проблем друштва. То је богомудро пророштво нашег словенског пророка. Он апостолски снажно благовести: „Лично самоусавршавање је не само почетак свега, већ и продужетак свега, и завршетак свега“². Али ово лично самоусавршавање је могуће ако се верује у бесмртност душе и у њену тајанствену везу са Богом. Идеја о личном самоусавршавању „ниче из убеђења да је човек вечан, да је тајанствено везан са другим световима, и са вечношћу“³. Најбоље примере личног самоусавршавања имамо у светитељима. „Светитељи светле, вели Достојевски, и осветљавају пут свима нама“⁴. Они су „позитивни карактери неисказане красоте и моћи“⁵. Они су идеал за све; они су вође, и треба да нас воде као блудне синове⁶.

У својој пророчкој визији Достојевски види све људе свих времена судбински повезане међу собом. На тајанствен, али врло реалан начин, сви су људи у свакоме човеку и сваки човек у свима људима. Отуда одговорност свакога човека за све и сва на земљи. Достојевски учи: „Сваки је од нас несумњиво одговоран за све и сва на земљи. Ово сазнање је круна живота свакога човека на земљи“⁷. Човек је прави човек када туђе грехе осећа као своје и каје се за њих. „Један је пут спасења, благовести Достојевски: узми

¹ тамо.

² Дневникъ писателя, т XI, стр. 493.

³ тамо, стр. 492.

⁴ тамо, т. X, стр. 51.

⁵ тамо, т. XI, стр. 476.

⁶ тамо, т. X, стр. 52--53.

⁷ Братъя Карамазовы, стр. 190.

себе и учини себе одговорним за сав људски грех. Оно је и у ствари тако, јер чим себе искрено учиниш одговорним за све и сва, оног ћеш часа увидети да тако у самој ствари и јесте, и да ти и јеси одговоран за све и сва¹.

Питање је над питањима: како се долази до убеђења да постоје две највише вредности: Бог и бесмртност душе? Љубављу, одговара Достојевски. „Постарајте се да љубите своје ближње активно и неуморно. Уколико будете напредовали у љубави, напредоваћете и у убеђењу да постоји Бог и бесмртност душе. Ако пак у љубави према ближњему дођете до потпуног самоодречења, онда ћете поверовати непоколебљиво и никаква се сумња неће моћи да увуче у вашу душу“². Где је мала љубав, мала је и вера у Бога и у бесмртност душе. Где нема љубави, тамо је потпун мрак неверја, а то значи пакао. Јер, шта је пакао, пита Достојевски, и одговара: Пакао је страдање због тога што је већ немогуће више љубити³.

Љубављу се постиже не само тајна Бога и бесмртности душе него и сваког створења уопште. „Љубите сва створења Божја, саветује Достојевски, сва створења и свако зрно песка. Сваки листић, сваки зрак Божји љубите. Љубите животиње, љубите биље, љубите сваку ствар. Будеш ли љубио сваку ствар, постићи ћеш и тајну Божију у стварима. Постигнеш ли је једном, ти ћеш је сваким даном све више и боље сазнавати. И најзад ћеш сав свет завоleti васцелом, свемирном љубављу“⁴.

Са својих пророчких висина Достојевски је јасно сагледао трагедију Европе. И открио њен узрок. Узрок је то што је Европа кроз римокатолицизам и протестанизам унаказила и изгубила Лик Богочовека Христа. И због тога се тамо све замутило и кренуло у хаос. Али, то је половина Достојевскове визија; а друга половина је ово: највећа драгоценост свих светова, Лик Богочовека Христа, сачуван је потпуно у Православљу. И Христочежњиви апостол благовести: „Изгубљени на Западу Лик Христов сачувао се у

¹ тамо, стр. 369.

² тамо, стр. 68—69.

³ тамо, стр. 372.

⁴ тамо, стр. 368.

свој светлости своје чистоте у Православљу, стога ништа друго није ни потребно, јер је Православље све¹. „На отпор Западу треба да заблиста наш Христос, кога смо ми сачували, а кога они нису ни знали“². Русија носи драгоценост какве нигде више нема: Православље. Она је чувар Христове истине, истинског Лика Христовог, који је помрачен у свима другим верама и у свима другим народима“³. И главно призивање руског народа у судбини свега човечанства састоји се само у томе да сачува у себи тај божански Лик Христов у свој чистоти, и када дође време да тај Лик покаже свету који је изгубио пут свој“⁴. Много је штошта у Европи проглашено за силу и моћ, али за Достојевског нема силе мимо Христа, нити има моћи мимо Христа. Зато он пророчки убедљиво изјављује: „Христос је наша сила, наша руска сила“⁵. „Срж руског призивања је у откривању руског Христа пред светом, Христа који је непознат свету, но који је сачуван у нашој Православној Цркви. По моме мишљењу, у томе је сва суштина наше моћне будуће цивилизације и васкрсења из мртвих целе Европе, у томе је сва суштина нашег моћног живота у будућности“⁶.

Русија је својом тајанственошћу постала у новије доба најзагонетнија земља на свету. Томе је највише допринео Достојевски. Али, он је у исто време највише допринео да се та загонетка донекле одгонене, да се пронађу њене главне стваралачке силе, и сврх свега: њена највећа вредност и њена највећа светиња. Та вредност и та светиња јесте Православље. Достојевски изјављује: „Руска вера, руско Православље јесте све што руски народ сматра за своју светињу: у њему су његови идеали, сва правда и истина живота“⁷. Сва народна начела код нас, у суштини својој, изашла су сва из Православља“⁸. А шта сачињава суштину Православља? „Истинску суштину Православља сачињава — служење свему човечан-

¹ Биографија... и записнај книжка Ф. М. Достоевскога.

² Идиотъ, стр. 585.

³ Дневникъ писателя, т. X, стр. 224.

⁴ тамо, т. IX, стр. 240.

⁵ тамо, т. XI, стр. 147.

⁶ Биографија и..., стр. 273.

⁷ Дневникъ писателя, т. X, стр. 312.

⁸ тамо, 143.

ству. Православље је на то одређено¹. Сви други народи, више или мање, живе за себе и у себи, а „ми ћемо почети управо тиме, вели Достојевски, што ћемо свима постати слуге, ради свеопштег измирења. У томе нема ничег срамног; напротив; у томе је наша величина, јер све то води коначном уједињењу човечанства. Ко хоће да буде већи од свих у царству Божјем, нека постане слуга свима. Ето како ја схватам руско предназначење у његовом идеалу“².

По пророковању Достојевског, нова реч коју Русија има да каже свету јесте Православље. Када та нова реч буде изречена, „биће истинско воздвижење Христове истине која се чува на Истоку, истинско ново воздвижење Крста Христовог и завршна реч Православља, на чијем челу већ давно стоји Русија. То ће, нема сумње, бити саблазан за све силне овога света и за оне који су досада тријумфовали у свету, увек са презрењем и потсмехом гледали на сва слична „очекивања“, па чак ни схватали нису да се може озбиљно веровати у братство људи, у свеизмирење народâ, у савез заснован на начелима свеслужења човечанству, и најзад у само обновљење људи на истинским начелима Христовим“³.

За Достојевског, формула руске и словенске будућности јесте: Православље и православно дело. А шта је то? „То ниуком случају није само некаква обредна црквеност, нити пак неки fanatisme religieux (како се већ и почињу изражавати у Европи о томе свеопштем садашњем руском покрету), већ је то управо: људски прогрес и свеочовечење човечанства. Тако Православље и православно дело схвата руски народ који све изводи из Христа, који сву своју будућност оваплоћује у Христа и у Христову истину, и који не може ни замислити себе без Христа“⁴. „Веће и од највећих назначења у руској будућности, назначења којих су Руси свесни, јесте назначење општечовечанско, јесте опште служење човечанству, — не Русији само, не Свесловенству само, већ све-човечанству“⁵.

¹ тамо, 225.

² тамо.

³ тамо, 229.

⁴ тамо, 295.

⁵ тамо, 204.

Али, шта ће бити на Русијом која тако тешким путевима греде своје свечовечанском циљу? „Русију ће спасти Господ, пророкује Достојевски, као што ју је већ много пута спасавао. Из народа ће спасење доћи, из вере и смирења његовог“¹. „Народ верује по нашему, изјављује старац Зосима, а неверујући друштвени радник неће ништа урадити код нас у Русији, па ма био искрен срцем и генијалан умом. То памтите. Народ ће срести атеиста и победити га, и биће једна православна Русија... Од народа је спасење Русији, јер је овај народ богоносац“².

У словенском свету Достојевски је највећи пророк и најревноснији апостол Свесловенства. Словенска идеја је једно од главних његових пророштава и једна од главних благовести. По њему, словенска идеја у њеном највишем смислу јесте, пре свега, жртва, потреба жртвовати себе за браћу, да би се тиме основало велико свесловенско уједињење у име Христове истине, тј. на корист, љубав и служење свему човечанству, на заштиту свих слабих и потлачених у свету³. Свако дело, и мисао, и реч, и осећање којим човек смирава себе и постаје слуга своје слуги, „послужиће као темељ за будуће величанствено уједињење људи, када човек неће себи тражити слуге и као сада желети да себи сличне људе претвара у слуге, него ће, напротив, желети свом силом да сам постане слуга свима, као што учи Еванђеље“⁴.

Врхунац Достојевсковог пророчког надахнућа и апостолске благовести претставља његов „Говор о Пушкину“. То је, у истини, најпророчанскије еванђеље и најеванђелскије пророштво Русије и Словенства. Еванђеље и пророштво о свечовеку и свечовечанству. По том пророштву и по том еванђељу: призивање руског човека је свеевропско и свечовечанско. Постати прави Рус, значи — постати брат свима људима, постати свечовек. Свечовечност је најглавнија лична црта и призивање руског човека. Свечовечност је национална руска идеја. У духу руског народа постоји жива потреба за свеуједињење човечанства, и то свеуједињење са пуним уважањем према националним индивидуалитетима, према очу-

¹ Братја Карамазовы, стр. 364.

² тамо.

³ Дневникъ писателя, т. X, стр. 296.

⁴ Братја Карам., 366.

вању потпуне слободе људи, уједињење љубављу, загарантовано делом, живим примером, потребношћу на делу истинског братства, а не гилотином, не милионима одрубљених глава. Правом Русу, проповеда Достојевски, Европа и удео великог аријског племена су драги као и сама Русија, као и удео његове рођене земље, јер је наш удео свесветскост — всемирност —, и то не стечена мачем већ силом братства и братске тежње наше за уједињење људи... О, народи Европе и не знају како су нам драги! И касније, ја верујем у то, будући руски људи схватаће сви до једнога, да бити прави Рус управо и значи: тежити унети завршно измирење у европске противречности, показати излаз европској сети у својој руској души, свечовечанској и свеуједињујућој, сместити у њој братском љубављу сву браћу нашу, и на крају крајева — изрећи завршну реч велике, опште хармоније, братске потпуне слоге свих племена по Христовом еванђелском закону¹.

* * *

Свој племени пророчки идеализам Достојевски је својим апостолством претворио у православно реализам. Што је као пророк провидео, то је Достојевски као апостол остваривао. Многа се његова пророштва остварују на наше очи. Постоје психолошки и онтолошки услови да се и остала његова пророштва остваре. Јер су сва прожета духом еванђелским. А небо и земља неће проћи док се не испуни оно што је речено у Еванђељу и оно што је пророковано на основу Еванђеља.

Као духовни потомци пророка православног реализма Достојевског, ми смо Словени пророчки род. Наша је мисија: свом душом својом, свим срцем својим, свом мишљу својом, свом снагом својом испуњавати Еванђеље Христово. Будемо ли радили тако, ми ћемо испунити завет највећег словенског пророка Достојевског и показати се достојни православног Лика Христовог, те највеће драгоцености у свима световима видљивим и невидљивим.

Архимандрит Д-р Јусџин.

¹ Дневникъ писателя, т. XI, стр. 469, 470.